

Szenográdi Péter

Szécsény városkörnyékének cigány-lakossága

– Társadalomföldrajzi vizsgálat –

A hazai cigányság száma a legszerényebb számítások szerint is félmillió fő, amely meghaladja a többi itt élő nemzetiség összlétszámának adatát. Ez már önmagában is magyarázza a téma iránti érdeklődést, azonban egyéb fontos szempontok is indokoltá teszik a további cigányság-kutatást.

A létminimum alatt élők között jóval nagyobb az arányuk: részben ennek következménye, hogy szinte minden vizsgálandó tekintetben jelentősen eltérnek a többi etnikum mutatóitól.

A rendszerváltás után új helyzetbe kerültek, ezért a változások mértékének, irányának a meghatározása indokoltnak tűnik.

Az etnikai kérdés kutatását a térséginken végigsöprő nacionalista hullám is időszzerűvé teszi.

A cigányokkal szembeni ellenszenv hangsúlyozottabb, mint más etnikumok esetében és "internacionalistának" tekinthető.

A velük kapcsolatos kutatás ott különösen indokoltnak tűnik, ahol számuk vagy arányuk az átlagnál magasabb. Nógrád megyét az utóbbi szempontból csak Borsod-Abaúj-Zemplén megye előzi meg, a megyén belül pedig a szécsényi városkörnyéken a legmagasabb a cigányság aránya.

*

A Nógrád megyei cigányok történetének áttekintése alapján legelső megjelenésük e területen a török időszakhoz köthető, a végvári harcok állandósulása miatt nem lehetett a nyugati államokban tapasztalt érélyességgel fellépni ellenük.

Szilárd hatalom csak a megye 1683. évi végleges felszabadulása után jött létre, azonban a

lakosság száma ekkor az 1526. évi 70.000-rel egyezhetett meg, több tucat település, köztük Szécsény teljesen elnéptelenedett. A gyakori járványok és a jobbágyok allföldre szökései fokozták a nagybirtokok munkaerőhiányát, ezért az 1691. évi megyei statutumban módosították a korábbi, nyugatihoz hasonló cigányellenes rendeleteket, és a vajdáknak alávetve megengedték, majd a következő évszázadban már elő is írták a letelepedésüket. 1777-ben a cigányok a megye lakosságának már az 1,21 százalékát alkották.

Több területen, így a Jászságban, Erdélyben a munkáskéz hiánya mellett az etnikai sokszínűséggel és az ebből fakadó nagyobb toleranciával magyarázzák jelentős létszámukat – Nógrád esetében ezt a tényezőt kizárhatjuk. Nemzetiünk egyik legnagyobb néprajzi csoportja a jórészt Nógrádban élő palócok illetve a cigányok letelepedése között nem mutatható ki összefüggés. Ennek a legfőbb oka az, hogy a bizonytalan eredetű palócok területi jogai különálással sosem rendelkeztek, és a cigányok megjelenésének az idején már teljesen magyarrá váltak. A komoly létszámú szlovákok között is sok volt a kézműves, gazdasági konkurencia alakult ki a két etnikum között.

A 18. század második felében a cigányok még döntően az ipari árutermeléssel, illetve ilyen jellegű szolgáltatásokkal foglalkoztak, azonban a nagyobb népesség-koncentráció adta lehetőséget és az erősödő szlovák-cigány iparos konkurencia miatt a 19. század végére már mind többen éltek zenélésből, napszámból és az egyre sokrétűbbé váló kereskedelmi tevékenységből.

Sőt, a XIX. század végére a cigányok korábbi területi eloszlása is megváltozott Nógrádban. A megye központja Losonc lett, Szécsény fejlődése részben ezért lelassult, 1886-ban mezővárosi rangját is elvesztette. Később Balassagyarmat, majd Salgótarján is fontosabb településsé vált. 1893-ban Salgótarjánban, illetve környékén élt a legtöbb cigány. Foglalkozási szerkezetükből (1 cigány bányász élt csak Nógrádban) megállapítható, hogy nem közvetlenül a bányák vagy az acélmű vonzotta őket, hanem a népesség-koncentráció nyújtotta lehetőségek.

A népesebb településekhez kötődő, csak zenéből élő cigányok száma a reformkor óta két és félszeresére nőtt. Feltűnő a napszámos és földbérlő cigányok viszonylag nagy száma is. A férfiaknál az iparban dolgozók aránya csökkent, a cigányok által folytatott kereskedelem is mérséklődött, ugyanakkor sokrétűbbé vált.

A változások ellenére a szlovák és cigány iparosok közti konkurencia megmaradt. Zólyom megyében 450 szlovák csipkekötő mellett hasonló tevékenységet folytató cigány nem volt, ugyanakkor Nógrádban szlovák csipkekötőt nem találtak, viszont 51 cigány (63 vármegye cigány csipkekötőinek 40 százaléka) ezzel foglalkozott. Valószínűleg a szlovák üstfoltozók miatt Nógrádban csak 1 cigány üstfoltozó élt, pedig Krassó-Szörény megyében 588 cigány foglalkozott ezzel a tevékenységgel.

„A cigány nem nagyon simul a tóthoz” – József főherceg egykori megállapításának továb-

bi bizonyítéka lehet, hogy a megye 7 járása közül a cigányok létszámát tekintve a szlovák többségű gácsi járás az utolsó előtti volt és e járás településein volt a legerőteljesebb a cigányok elkülönülése a falvakban, és legrosszabb a gyermekeik iskoláztatása.

Az 1893. évi összeírás a lakáshelyzet, a törvénytelen házasságok alacsonyabb száma, a kisebb bűnözés, és a vándorcigányok alacsony arányának tekintetében a nógrádi cigányság kedvezőbb képet mutat az országos átlaghoz képest. Ennek egyik oka az lehet, hogy a felmérés előtti közvetlen időszakban nagyon kevesen érkezhettek Romániából, mert Nógrádban sem román anyanyelvű (Baranyában 989 ilyen anyanyelvű cigány volt), sem a Romániából való érkezésre utaló görögkeleti vagy görögkatolikus vallású cigány nem volt. A megye cigánysága 99,9 százalékban a római katolikus valláshoz kötődött.

Az 1893. évi összeírás jelentőségét növeli, hogy azóta az egész országra kiterjedő, hitelesnek tekinthető felmérés csak 1984-ben történt.

*

1893 és 1984 között a megye cigányságának száma a magasabb természetes szaporulat és méginkább egy jelentős beáramlás miatt hat-hétszeresére nőtt. 1984-ben a lakosságon belüli arányuk a hivatalos adatok szerint is meghaladta a 7 százalékot, az országos átlag dupláját.

A századfordulótól kezdve a vidéki gyáripár egyik legvirágzóbb telephelye Nógrádban volt, a gyáripár fejlődése azonban erőteljesen háttérbe szorította a régi mesterségeiket, megélhetési gondokat okozva.

A két világháború között az egész országban nőtt az alkalmi munkákból, lopásokból, koldulásból élő cigányok száma (Csalog Zs., 1991). Ezzel párhuzamosan nőtt a velük szembeni ellenszenv is, azonban az ennek csúcsát jelentő 1944-45. évi cigánydeportálások a nógrádiakat elkerülték!

1945 után a cigányság a földosztásból kimaradt, a munkamegosztásban elfoglalt helye pedig fokozatosan megváltozott, egyre többen váltak ingázó segédmunkássá.

A cigányok helyzetében tényleges változások csak az 1960-as években kezdődtek. Az ezt megelőző viszonyokra utal néhány megyei adat: 1960-ban Balassagyarmaton a cigányok 50 százaléka analfabéta volt és 8. osztályig csak egy tanuló jutott el. 1960-ban a pásztoói járásban a munkaképes cigányok 35 százaléka végzett rendszeres munkát.

A későbbi adatok mind az iskolázottság, mind a foglalkoztatás terén javulást mutatnak. Ügyeltek arra is, hogy a korábbi mesterségeik egy részét életben tartsák: 1951-ben létrehozták a Nógrád megyei Szegkovács Ktsz-t, melynek létszámát 1969-ben 200 főre növelték, több ízben a vezető beosztásokba is cigány került.

A helyi munkaalkalom helyett azonban az ingázás vált jellemzővé, elsősorban Salgótarján-

ban. Néhány település esetében azonban a főváros vonzása volt a legerősebb: 1980-ban Szirákon a cigány apák 75 százaléka Budapestre járt dolgozni (Tímár Á., 1981.). A megye csak a telepén élők arányának tekintetében maradt el az országos átlagtól.

A cigányság helyzetének változásai az 1980-as évekig

Az 1984. évi összeírás településenkénti adatait összeadva a megyében 19.134 cigány élt, ennek ellenére a legtöbb forrás 17.665 főt jelöl, ami a Nógrádi Szemle 1980/3. száma alapján a négy évvel korábbi létszámnak felel meg (Túróczy J., 1980).

Mai határokon belül a megye cigány lakossága 91 év alatt 649 százalékkal (a másik adat alapján 712 százalékkal) nőtt. Ez meghaladja az országos növekedést, amelynek oka a magas természetes szaporulat mellett a jelentős beáramlás volt. Ez az új betelepülés összefüggésbe hozható Salgótarján és környékének fejlődésével. A megye mai területére a ma Szlovákiához tartozó nógrádi részekről is költöztek be cigányok, a többség azonban más megyékből érkezett és közöttük több vándorló csoport is volt.

A szegény, sok gondot okozó cigányok táborát növelhette az az országosan ismert jelenség is, hogy a gyáripar fejlődése a régi mesterségeiket háttérbe szorította, hiszen a századfordulótól kezdve a vidéki ipar egyik legvirágzóbb telephelye Nógrádban volt.

1945 után a cigányság a földosztásból kimaradt, illetve végleg megváltozott a munkamegosztásban elfoglalt helye.

*

A SZÉCSÉNYI VÁROSKÖRNYÉK CIGÁNY-LAKOSSÁGÁNAK JELLEMZÉSE

Létszámok és a lakosságon belüli arányok változásai

Miközben a szécsényi városkörnyék 16 településének állandó népessége az 1984. XII. 31-től az 1992. IX-i egyéni adatgyűjtés idejéig terjedő időszakban 2 százalékkal csökkent, addig a terület 14 településén élő cigányok száma 22 százalékkal nőtt. 1984 végén a 3.552 cigány az összlakosság 14,1 százalékát jelentette, és ennél magasabb az arányuk csak 3 városkörnyéken volt az országban. 1992 őszének elején a 24.598 lakosból 4.333 főt tett ki számuk a városkörnyék településein, ami a lakosságnak 17,6 százalékát jelenti, azonban csak az általuk is lakott településeket figyelembe véve ez az arány már 18,9 százalék. Az adatok településenként nagy eltérést mutatnak. (1. táblázat)

1. táblázat

	19 84		19 92	
	arányuk	számuk	arányuk	számuk
1.Enderfalva	48 %	631 fő	52 %	654 fő
2.Nógrádmegyer	nincs adat	nincs adat	40,2 %	725 fő
3.Karancsság	nincs adat	nincs adat	40 %	475 fő
4.Nógrádszakál	nincs adat	nincs adat	39,5 %	280 fő
5.Magyargéc	nincs adat	nincs adat	29,7 %	265 fő
6.Ságújfalu	nincs adat	nincs adat	27,5 %	298 fő
7.Ludányhalászi	nincs adat	nincs adat	20,1 %	320 fő
8.Rimóc	7,9 %	166 fő	15,7 %	315 fő
9.Nagylóc	13 %	261 fő	15,6 %	301 fő
10.Piliny	9 %	61 fő	14,7 %	103 fő
11.Varsány	9,9 %	178 fő	11,6 %	219 fő
12.Szalmatercs	nincs adat	nincs adat	8 %	43 fő
13.Szécsényfelfalu	7 %	45 fő	5,7 %	29 fő
14.Szécsény	2,9 %	205 fő	4,5 %	306 fő
15.Hollókö	-	-	-	-
16.Nógrádsipek	-	-	-	-

A szécsényi városkörnyék településeinek 1984. és 1992. évi adatok szerinti sorrendje a cigányok arányának tekintetében

A települések közül kiemelkedik Enderfalva, melyet 1984-ben csak 10 település előzött meg az országban a cigányok arányát tekintve (Kocsis K., 1989), 1992-ben pedig a magyarok már kisebbségbe kerültek a faluban.

Az ellenpólust Szécsény városa képviseli, ahol a jelentős betelepülés ellenére is az arányuk a legalacsonyabb maradt. Napjainkban a cigányoknak már közel fele város lakó, ezzel szemben a szécsényi városkörnyéken a cigányoknak 7 százaléka él városban és ez még akkor is kevés, ha figyelembe vesszük, hogy a terület lakosságának csak 38 százaléka városi.

Az 1984. évi adatok több településnél összevonva szerepelnek. Ezek az adatok a következők: Nógrádmegyer és Magyargéc lakosságának 30 százaléka, Karancsság, Ságújfalu és Szalmatercs lakosságának 23 százaléka, Ludányhalászi és Nógrádszakál népességének 15,8 százaléka volt cigány 1984-ben. Az összevonások miatt 7 településen a cigányok létszámának pontos növekedése nem ismert. A különbségek így is szembetűnőek (2. táblázat), főleg, ha figye-

lembe vesszük, hogy az elmúlt 8 év során egy településen Szécsényfelfaluban csökkent a számuk (35,5 százalékkal) A változások megértéséhez a természetes szaporulat és a vándorlás vizsgálatára van szükség.

2. táblázat

Legnagyobb növekedés		Legkisebb növekedés	
település	növekedés %	település	növekedés %
Rimóc	89,75	Nagylóc	15,32
Piliny	68	Nógrádmegyer	12,88
Szécsény	49,26	Endrefalva	3,64

A cigányok számának %-ban kifejezett változása néhány településen 1984 és 1992 között

A cigányság természetes szaporulata és korösszetétele

Az elmúlt évtizedben a városkörnyék lakossága a természetes fogyás és a vándorlás miatt egyaránt csökkent. Ezzel szemben 1991-ben saját felmérésem alapján a cigányok körében 1,58 százalékos volt a természetes szaporulat. A 14 település között ezen a téren is óriási különbségek vannak.

3. táblázat

Legnagyobb szaporulat		Legkisebb szaporulat	
település	szaporulat	település	szaporulat
Sz.felfalu	74 ‰	Nógrádszakál	7,2 ‰
Szalmatercs	48 ‰	L.halászi	6,2 ‰
Rimóc	33 ‰	Szécsény	3,2 ‰

A terület néhány települése a cigányok természetes szaporulata alapján

Az első két településnél azért ilyen magas az érték, mert kevés fiatal cigány lakja a falut (Szécsényfelfalu: 29, Szalmatercs: 43 fő). Abban az esetben, ha csak a 300 fő feletti cigányközösségeket vizsgáljuk, akkor is 3,2 ezrelék és 33 ezrelék között ingadozik a természetes szaporulat.

Jelentős különbséget kapunk, ha a városi cigányság mutatóját (3,2 ezrelék) vetjük össze a 13 falu cigány lakosságával (16,85 ezrelék). Néhány adat arra is utal, hogy korábban milyen volt a növekedés.

1991-ben 3 faluban (Karancsság, Ságújfalú, Szalmatercs) ugyanannyi cigánygyerek született

(23 fő), mint 1981-ben, annak ellenére, hogy a cigányok száma azóta csaknem 22 százalékkal nőtt.

A varsányi cigányok korösszetételének változásai is előrelépést mutatnak. Varsányon kívül még Piliny cigányságának 1991. évi korösszetétele vált ismertté számomra, amelynek más adatokkal való összevetése jól szemlélteti a falu "lemaradását"

A térbeli mobilitás alakulása

A városkörnyék az 1980-as évtizedben 1.471 fős vándorlási hiányt könyvelhetett el. Ezzel szemben az itt élő cigányok számának a vándorlás miatt is nőnie kellett, hiszen az 1991. évihez hasonló természetes szaporulatot feltételezve a többi esztendőben is, az elmúlt 8 év 22 százalékos létszámnövekedését csak minimum 300 fős vándorlási plusszal magyarázhatjuk. A területen élő cigányok 27,6 százalékra kiterjedő vizsgálat alapján azonban a városkörnyéken a kívülről beköltözők száma csak 15 fővel haladta meg az elköltözőkét. Természetesen a többi falu esetében a vándorlási különbözet eltérő is lehetett ill. elképzelhető a természetes szaporulat korábbi magasabb értéke is. Két falu adatai azonban egy harmadik lehetőséget is felvillantanak: az 1984. évi létszám alábecsülését. Nógrádszakál és Ludányhalászi együttes cigány lakossága a nem egészen 8 év alatt 40,5 százalékkal nőtt, ez idő alatt (a két falu egymás közti lakosságcserejét nem számolva) 29 fős vándorlási hiány mutatható ki, tehát az előbbi növekedés egyedüli oka a magas (évi kb. 4,5 százalékos) természetes szaporulat lehet. Ugyanakkor 1991-ben a két cigányközösség természetes szaporulata 6,7 ezrelék volt.

Így feltételezhető, hogy az 1984. évi létszám néhol magasabb volt a megadottnál. Az általam felmért adatoknál is lehetnek néhány fős tévedések, de ezek több forrásból is megerősítésre kerültek.

A bizonytalanságok ellenére megállapítható, hogy az elmúlt 8 év létszámnövekedése elsősorban a természetes szaporulat eredménye volt.

A vándorlás többnyire a városkörnyéken belül zajlott, bár egyes falvaknál előfordult, hogy a népességmozgásban résztvevők fele térségen kívüli településekhez kapcsolódott.

A terület egészétől eltérően néhány község esetében a területi migráció szerepe nagyobb volt a természetes szaporulatnál a létszám alakulásának szempontjából. Mindenekelőtt a 2. táblázatban szereplő településekről van szó, melyekben a cigányok száma a leginkább nőtt. Rimócon különösen 1988 óta nagy a betelepülés, az elmúlt négy évben másfélszeresére nőtt a cigányok száma. Ugyanilyen mértékű volt a változás Szécsényben is, igaz ott nyolc év alatt történt, viszont a természetes szaporulat itt volt a legalacsonyabb. Piliny esetében nincs szükség közvetett bizonyítékra: ismert a vándorlás konkrét mértéke, a betelepülési többlet nagyobb, háromszor annyi személlyel növelte a cigányok számát, mint a természetes szaporulat,

sőt az elmúlt nyolc év tizenegy elveszületése közül hét a betelepülők családjában történt. Piliny esetében a beáramlást főleg Endrefalva táplálta, fő oka pedig az volt, hogy az ottani telep felszámolását követően sokan az előregedő népességű Szécsényfelfalu és Piliny üresen maradó parasztházaiba költöztek. A pilinyi cigányok által lakott 25 házból tizenhetet más településekről érkezők vásároltak.

Az állam kamatmentes kölcsönökkel és 200 ezer Ft-tal támogatta őket a lakásvásárlásban, illetve az építésben.

Pilinybe a legelső beköltözők a városkörnyéken kívülről érkeztek 1972-ben, a többséget azonban az 1974-től kezdve érkező, ma 13 lakásban élő endrefalvi cigányok jelentették. A 103 pilinyi cigány közül a legtöbb (48 fő) még endrefalviként született. Kisebb mértékben de más településekhez is kötődnek azonban a falu cigányai.

Szécsényfelfaluban 1978-ban még nem élt cigány, a esőkkenő népességű településen azonban az arányuk 1984-ben már 7 százalék volt (45 fő), számuk 1992 őszére 29 főre csökkent, ami kizárólag az elvándorlás eredménye.

A folyamat megváltozásának egyik oka az, hogy 1990. XII. 31-el megszűntek a korábbi kedvezményeik, amelyek egyedül teheték vonzóvá számukra a félreceső községet, ahol még egy nagyobb közösségük sem alakult ki, amely ottmaradásra készíthetné őket.

Szécsényfelfalu mellett a cigányok vándorlási különbözete Endrefalván és Nógrádszakálban volt egyértelműen negatív. 7 településen pozitív volt a mérleg, a további 4 településen az adatok hiányossága miatt csak valószínűsíteni lehet a vándorlási hiányt.

Az iskolázottság jellemzői

A jelentős térbeli mobilitással szemben társadalmi mobilitás alig jellemzi a cigányokat. Ennek egyik következménye, ugyanakkor oka is alacsony iskolázottságuk, bár önmagukhoz képest ezen a téren is előreléptek. Egy 1981. évi felmérés szerint egy véletlenszerű minta alapján 30 karanessági cigány nő közül a középkorúak között a nyolc osztályt végzettek száma 5 fő volt, a fiatalkorúaknál pedig ugyanez 15 főre gyarapodott. Rövid időszak alatt azonban alig történik változás, ezt mutatják 3 iskola 5 évre visszamenő adatai is: Nógrádmgyerben a cigánytanulók helyzete egyedül a bukottakból való részesedésük alapján javult (91 százalékról 74 százalékra). Karanesságon pedig 1991/92. tanévben a cigányoknak "csak" 20,8 százaléka bukott meg, szemben az 1987/88. évi 36,8 százalékkal. A szécsényi általános iskola öt éves adatai ingadozásokat mutatnak.

Azokban az iskolákban, ahol arányuk 50 százalék felett van a bukott tanulók 70-100 százalék; az állami gondozottak, kiegészítők, tankötelezettség alól felmentett tanulók 90-100 százaléka cigány.

A továbbtanulást vizsgálva igen jelentős különbségeket kapunk. A városkörnyék 14 cigányok által is lakott települése közül a 3 legkevesebb cigánnyal rendelkező faluban nincs 8 osztálynál magasabb végzettségű közöttük (Piliny 103, Szalmateres 43, Szécsényfelfalu 29 cigány lakos). A többi településen legalább 1-2 szakmunkás kikerül közülük, de ezek száma nem mindig függ össze létszámuk nagyságával: Varsányban a 17 éven felüli cigányok 5 százaléka szakmunkás (7 fő) és további 5 tanul jelenleg szakmát. A csaknem másfélszer annyi cigánylakta Ludányhalásziban csak háromnak van szakmunkásbizonyítványa és jelenleg nincs cigány továbbtanuló.

A fiúk elsősorban kőművesnek tanulnak, illetve vasas szakmákat választanak. A lányok többnyire eladók, fodrászok, varrónők, illetve nő az érdeklődés az egészségügyi pályák iránt is. Gyakori eset, hogy tanulmányaikat megszakítják vagy nem fejezik be. A képzettek pedig sokszor elköltöznek.

Az utóbbi években több cigány szakmunkás, egy érettségizett, illetve egy diplomás cigány választott a városkörnyéken kívül lakóhelyet. Így a területen két diplomával rendelkező maradt, a cigányok 0,046 százaléka, 1980-ban a baranyai cigányoknál majdnem ugyanannyi volt a diplomások aránya. Szécsény környékének két diplomás cigánya azonban egy településen, Nógrádszakálban él, ahol 280 cigány található.

A 14 település közül nyolcban nincs érettségizett cigány, közülük Endrefalvár korábban élt egy. A további 6 település közül Nógrádmegyer adatai bizonytalanok (de több érettségizett is van), 5 településen pedig 24 az érettségizettek száma a cigányok körében.

A települések adatait a 4. táblázat mutatja, azonban sorrendjük nem tekinthető pontosnak, mert Nógrádmegyer az előbbi okok miatt nem szerepel közöttük.

4. táblázat

Települések	Érettségizett cigányok száma	Arányuk a település cigányain belül
1. Ságújfalu	9 fő	3,2 %
2. Karancsság	6 fő	1,26 %
3. Szécsény	4 fő	1,3 %
4. Nagylóc	3 fő	0,99 %
5. Nógrádszakál	2 fő	0,71 %

A települések sorrendje az érettségizett cigányok száma alapján

A foglalkozási szerkezet

Nógrád megyében 1975-ben a munkaképes korú cigányok 59 százaléka, 1980-ban már 64-65 százaléka állandó jelleggel dolgozott (Turóczy J., 1980).

Hasonló állapotot tükröznek három Szécsény környéki település 670 cigány lakosának (akkor a cigányok 20 százaléka) 1981. évi adatai. (Állandó munkaviszony 65 százalék, alkalmi munkaviszony 10,7 százalék, nem volt munkaviszonya 17,9 százalék, munkaképtelen 2,2 százalék, egyéb 3,85 százalék.) A három faluban a munkaképes cigány nők 52 százaléka állandó munkahellyel rendelkezett, két évvel később a két másik megyével e tekintetben országosan vezető Nógrádban ez az arány 50 százalék volt. A rendszeresen dolgozók munkahelyeinek ágazati megoszlása még más területek cigányságával összevetve is az ipar, építőipar túlzott, illetve a mezőgazdaság rendkívül jelentéktelen szerepét tükrözte a foglalkoztatásukban. A munkahellyel rendelkezők 93 százaléka segéd- és betanított munkás volt, illetőleg a Tsz-ben alkalmazott 4 férfi kivételével mindenki más településen dolgozott (a férfiak 97, a nők 100 százaléka).

E három falu adatai más településekre is jellemzőek, bár az ingázás terén kevésbé szélsőséges arány volt általános. A legtöbben Salgótarján nehézipari üzemébe jártak dolgozni. A helyben munkát találók többsége a mezőgazdasági nagyüzemekben és azok melléküzemágai-ban kereste kenyerét, a Szegkovács Ktsz 1969-től kezdődő erőteljesebb támogatásával pedig a kovács mesterség is fennmaradt. Régi tevékenységeik közül még a zenélés, valamint átalakult formában a vályogvetés élt tovább. Ez utóbbi foglalkozást üzők a szécsényi és más közeli téglagyárakban találtak munkát.

A foglalkozási szerkezetüket nem módosította jelentősen az, hogy Nógrád megyében más területeket megelőzve előbb jelentkeztek a bányászat és a nehézipar problémái, mert a politikai célokkal is magyarázható állami dotáció miatt a nehézségek a maihoz képest kevésbé voltak érzékelhetőek.

Igazi változást az jelentett, hogy az 1980-as évtized végére kialakult a vállalkozói rétegük.

Munkanélküliség.

A rendszerváltás döntő változást hozott a gazdálkodó szervek szempontjából. A nógrád-megyeri szegkovács szövetkezetben megszűnt a párt és tanácsai vezetők piacról való gondoskodása, így 1991 őszén már csak napi 4-5 órát dolgoztak a megrendelések hiánya miatt (amit az általános kereslet visszaesése is okozott, nemcsak a korábbi gondoskodás elmaradása), 1993-ban pedig teljesen megszűnt a szövetkezet.

A válságba került városi iparvállalatok is először őket bocsátották el, mert képzetlenek, mert cigányok, mert ingázók voltak, akiknek az útiköltségét a vállalat fizette. Az 1993-as év

nyári adatait ha egy évvel korábbiakkal vetjük össze csakis azt bizonyítják, hogy a cigányok az első elbocsátottak között voltak. 1991 nyarán Nagylócon a munkanélküliek 80 százaléka, Endrefalván 90 százaléka cigány volt, egy évvel később ez az arány 19 százalék és 67 százalékra mérséklődött, aminek az oka, hogy azóta nem cigányokat is nagy számban bocsátottak el.

1992 augusztusában az országos 11 százalékkal szemben a nógrádi munkanélküliség 18 százalékos volt (decemberig újabb 1 százalékkal nőtt), a szécsényi városkörnyéken pedig 27 százalékos. 1992. VIII-IX-i felmérésem során 878 cigány munkanélkülit találtam, ami a munkaképes korú cigányok 31-34 százalékát jelenti.

Településenként azonban nagy eltérések mutatkoznak e tekintetben, amit a következő 5. táblázat mutat be részletesen, itt azonban csak a cigányokon belüli arányuk szerepel.

5. táblázat

Települések sorrendje	Mn-i cigányok aránya a cigányokon belül	Mn-i cigányok száma
1. Rimóc	11,1 %	42 fő
2. Nógrádszakál	16 %	45 fő
3. Ludánvhalászi	16,5 %	53 fő
4. Endrefalva	18,3 %	120 fő
5. Nagylóc	19,2 %	58 fő
6. Magyargéc	20 %	53 fő
7. Nógrádmegyer	20,2 %	147 fő
8-9 Karancsság, Ságújfalú	20,8 %	108 fő
10. Szécsény	21,2 %	65 fő
11. Piliny	21,3 %	22 fő
12. Ságújfalú	25,5 %	76 fő
13. Sz.felfalu	31 %	9 fő

A települések sorrendje a cigány munkanélküliek aránya alapján 1992 VIII-IX-ban

Két falu esetében viszont a 15-59 éves korúakon belüli arányuk is ismert: Pilinyben 39,9 százalékos, Varsányban 56,3 százalékos a cigány munkanélküliség. Ez az arány rendkívül magas, ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy közülük sokan nem használják ki a helyi munkalehetőségeket sem (1991 nyarán 8 ember tudott volna közmunkát végezni Szalmatercsen, de senki nem jelentkezett), továbbá a cigányok körében korábban sem volt teljes a foglalkoztatás. 1986-ban Varsányban a munkaképes korú cigányok 8 százaléka nem dolgozott. Az állandó

munkaviszonnal rendelkezők száma még kisebb lehetett, mert ugyanott 1992-ben a munkanélküliek 29 százaléka semmilyen járadékot nem kap, ami arra utal, hogy munkaviszonyuk az elmúlt 4 évben nem érte el a 360 napot.

A munkanélküliek száma nem jelenti azt, hogy a többi munkaképeskorú cigány dolgozna.

Pilinyben az 56 munkaképes korú cigány közül 22 fő munkanélküli, azonban a további 34 személy közül csak 13 fő dolgozik (a munkaképesek 23,2 százaléka, az összes cigány 12,6 százaléka), a többiek tanulnak, katonák, gyes-en vannak vagy nyugdíjasok. Az arány viszont azóta is romolhatott, hiszen a 13 dolgozóból mindössze kettőnek volt helyben munkahelye, a többiek pedig egy kivétellel a megyeszékhely nehézipari üzemeiben dolgoztak, valamennyien segéd-, illetve betanított munkásként.

A körzet 877 cigány munkanélkülijéből 100 fő adott értékelhető válaszokat a kérdéseimre.

A válaszadók 48 százaléka korábban sem dolgozott (ez az átlagosnál valószínűleg rosszabb képet tükröz, részben a pilinyi adatok miatt, mert ott a munkanélküliek 68 százaléka nem dolgozott korábban sem), 40 százalék akkor elbocsátott ingázó volt (16 fő a városkörnyéken belül, 13 fő azon kívül, további 11 pedig a megyén kívül dolgozott), 12 százalék pedig helyben dolgozott az elbocsátása előtt. Ez az utóbbi érték is meghaladja az átlagos szintet, mert a helyben elbocsátott válaszadók döntő többsége az 1993-ban felbomlott KTSZ dolgozója volt és máshol cigányokat is nagy számban alkalmazó helyi megszűnt munkahely nem volt.

Jellemző viszont az, hogy a mezőgazdaságban csak 3 fő, míg az iparban 97 fő dolgozott (86 fő nagyvállalatoknál). Szintén általánosnak tekinthető, hogy csak 3 munkanélkülinek volt 8 osztálynál magasabb végzettsége, ők szakmunkások és közülük korábban csak egy 40 évesnek volt munkahelye, kettőjüknek (23 és 25 évesek) még nem. A válaszokból (bár ezek nem mindig reprezentálják jól a cigány munkanélkülieket) annyi kiderül, hogy elsősorban a más települések ipari üzemeiben, illetőleg a helyi, megszűntetett munkahelyeken dolgozók kerültek az utcára. A helyi munkahelyek közül azonban azokat, ahol nem anyagi javakat állítanak elő, kevésbé érintik a nehézségek. Ilyen munkahely a 15 cigánynak is munkát adó ludányhalászi Szociális Otthon, ami nélkül a falu az 5. táblázatban elfoglalt előkelő helyéről a 11-re csúszna vissza. Cigányokat is nagyobb számban foglalkoztató hasonló intézmény nincs, így a gazdaság újbóli fellendüléséig a gondokat csak a polgármesteri hivatalok által szervezett közhasznú munkák enyhítik. 1993-ban Nógrádmegyeren a jelenleginél kétszer több embernek kívánnak így munkát adni, mert többek között a későbbi termelésnövekedést előkészítő helyi baromfi-feldolgozó kialakítását is munkanélküliekkel végeztetik majd.

Szintén munkanélkülisége elleni harc része a rimóci új varroda is, azonban a faluban csak két cigány varrónó él. Szakképzetlenségük megnehezíti a segítségnyújtás lehetőségét is.

A cigányok vállalkozásai

Napjainkban 9 településen 83 cigány vállalkozó található, ami majdnem ugyanannyi vállalkozó családot jelent. A különböző termékekkel való kereskedésen túl még további tucatnyi területen tevékenykednek.

Vállalkozásaik fő profilját vizsgálva a kereskedelem és a vendéglátás erős dominanciája tűnik ki (a vállalkozók 68,67 százaléka a kereskedelemben és a vendéglátásban dolgozik, javító és szolgáltató tevékenységet üz. 16,86 százalék, iparral 14,45 százalék foglalkozik).

Az ipari és a javító-szolgáltató tevékenységek közül a textilruha készítő és a fuvarosok száma magas (9 és 8 fő). Régi foglalkozásai eltűnni látszanak, mindössze egy-egy kovács, alumíniumöntő, fémelemkészítő és bádogos megléte utal csupán korábbi "fémszeretükre". Mezőgazdasági vállalkozó sincs közöttük.

A többszörös milliomosok mellett sok a kényszervállalkozó. A vállalkozók településenkénti megoszlása igen differenciált, ennek egyik oka az eltérő közlekedési helyzet, ld. a 6. táblázat

6. táblázat

Települések sorrendje	Cigány vállalkozók száma / cigányok száma	Településen áthaladó utak osztályozása
1. Szécsény	11/306	1
2. Endrefalva	21/654	1
3. Nógrádmegyer	19/725	3
4. Nagylóc	7/301	2
5. Karancsság	10/475	1
6. Ságújfalú	6/298	1
7. Varsány	4/219	5
8. Nógrádszakál	3/280	4
9. Magyargéc	2/265	3
10. Sz.felfalu	0/29	6
11. Szalmatercs	0/43	1*
12. Piliny	0/103	6
13. Rimóc	0/315	6
14. Ludányhalászi	0/320	4*

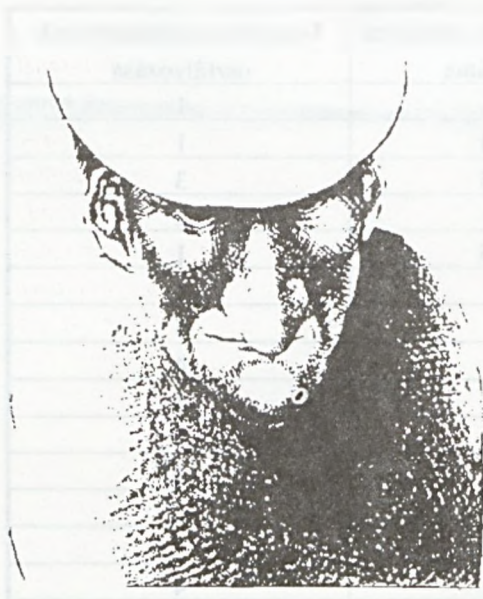
A települések sorrendje a cigány vállalkozók cigány-lakosságon belüli aránya, valamint a településen áthaladó utak fontossága szerint

A 6. táblázatban tehát a településeken áthaladó utak közlekedési jelentősége is szerepel. Itt 1-el a legfontosabb utat, a 22-est jelöltem (a 2-es főútvonalat köti össze Balassagyarmattal, Szécsényvel, Salgótarjánnal). A 2-es szám a 22-es és a 21-es utakat összekötő utat, a 3-as a 22-es útról leágazó, majd oda visszatérő utat, a 4-es a Szécsény és a határátkelőhelyként már évek óta nem használt Ipolytarnóc közti utat jelöli, az 5-ös a két települést felfűző bekötőutat, a 6-os az egy településre vezető bekötőutakat jelöli.

A két, csillaggal megjelölt település kivételével a táblázatból az derül ki, hogy a fontosabb utak mentén lévő településeknél magasabb a vállalkozók aránya. A két falu esetében a vállalkozók hiánya döntően a cigányok kis számával magyarázható (29 és 43 cigány lakos), ezért a két községet kizárhatjuk a közlekedési helyzet vizsgálatából. Így Szalmateres kivétel-jellegére is magyarázatot kapunk. Ludányhalászi utolsó helyét már nehezebb indokolni, főleg ha figyelembe vesszük, hogy Szécsényvel szomszédos település, akárcsak Rimóc, így ez utóbbi faluban sem lehet a cigány vállalkozók hiányát egyedül a "zsákutcás" jelleggel magyarázni.

A választ részben az adhatja meg, hogy mindkét településen viszonylag alacsony a cigány munkanélküliek aránya, így kisebb lehet a vállalkozási kényszer is. Az iskolázottság és a vállalkozások között nincs feltétlenül összefüggés, mégis feltűnő, hogy az utolsó 6 helyen lévő községek egyikében sem jutott el cigány lakos az érettségiig és más iskolázottsági mutatók alapján is nagy a különbség az előttük állókkal szemben!

Néhány település viszont kedvezőbb helyet foglal el a táblázatban, mint az a vállalkozások és a forgalmi helyzet összefüggéséből következne. Közülük Varsány és Nagylóc egyaránt közvetlen szomszédja Szécsénynek, továbbá e két településen a többi faluhoz képest több magyar is él a cigányok mellett, és ez nagyobb helybeli keresletet jelenthet a vállalkozók számára, akik azonban általában mással foglalkoznak, mint magyar társaik, így a konkurencia nem túl erős. (Folytatása következő lapszámunkban)

Olexa József : Grafika